

РЕСТАУРАЦИЈА, САНАЦИЈА И АДАПТАЦИЈА ОБЈЕКТА НАРОДНОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ 2014–2018.

АЛЕКСАНДРА ШЕВИЋ

САЖЕТАК:

Један од два објекта чијом изградњом је почетком 20. века почело формирање Позоришног трга – Управа фондова – своју значајну улогу задржала је до данас, омогућавајући смештај и излагање богате ризнице најзначајнијих уметничких дела које баштини Народни музеј у Београду. Промене намене овог здања, од првобитних мирнодопских преко ратних до садашњих, биле су праћене и великим реконструкцијама и доградњама, као и санацијама након ратних девастација и уништења, адаптацијама и прилагођавању садашњој музејској делатности. Промене су кроз фокус друштвених околности у којима су се дешавале објекту давале нове, другачије вредности, или су неке потискивале у други план.

У контексту недавно завршених рестаурације, санације и адаптације објекта Народног музеја, рад приказује мултидисциплинарни приступ којим се конзерваторски надзор руководио у извођењу радова, као и настојање да се сва нова сазнања о променама које је објекат претрпео током свог постојања искористе и примене у процесу обнове сачуваних ентеријерских вредности овог споменика културе, у мери која неће парирати основној намени објекта.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Управа фондова, Никола Несторовић, Андра Стевановић, Народни музеј, рестаурација, фасадне плочице, реконструкција, позлата, шпатуло мермер, мраморизација*

ABSTRACT:

As one of the two buildings the construction of which marked the start of the Theatre Square development at the beginning of the 20th century, the Treasury Directorate has retained its significance to the present day, allowing the storage and exhibition of a rich trove of the most important art works housed at the National Museum in Belgrade. The changes of use, from the original – peacetime, to wartime, to the present-day, have been accompanied by large-scale reconstructions and upgrades, as well as repairs after the war devastation and destruction, and adaptations and alignments with the current museum activities. Through the prism of their social context, these changes have either given new and different values to the building, or backgrounded certain values.

In the context of the recently completed restoration, rehabilitation and adaptation of the National Museum building, the paper presents a multidisciplinary approach taken by the preservation supervision in the execution of the works, as well as an effort to use all the new information gathered on the changes that the building has gone through in its long history, and to employ it in the process of restoration of the retained interior values of the cultural monument in question, to the extent to which it will not counterveil the basic use of the building.

KEYWORDS: *The Treasury Directorate, Nikola Nestorović, Andra Stevanović, The National Museum, restoration, facing tiles, reconstruction, gilt, stucco marble, marbleizing*

Народни музеј у Београду баштини најзначајнија дела и артефакте од праисторије до прве половине двадесетог века који репрезентују не само историјско наслеђе са ових простора већ део светске баштине. Крајем XX века постало је потпуно евидентно да здање Народног музеја у Београду не задовољава основне критеријуме чувања и презентовања и тада се и приступило тражењу и осмишљавању осавременивања и проширивања постојећег музеја. Наиме, попут великог броја данашњих музејских институција у Београду, и Народни музеј се од 1952. године налази у згради која није наменски пројектована¹ и грађена за потребе музејске делатности. Подигнута за нарасле потребе Управе фондова 1903. године,² ова монументална грађевина требало је да репрезентује модеран и напредан банкарски концепт, богатство и сигурност банкарског система у Србији.³ Добар и промишљен избор локације, на тадашњем Позоришном тргу, допринео је крајем XIX и почетком XX века формирању овог простора око Кнежевог споменика и у непосредној близини Народног позоришта, као новог градског амбијента. У циљу добијања најбољег архитектонског решења, 1901. године расписан је позивни конкурс на којем су радове поднели архитекти Андра Стевановић, професор Техничког факултета Велике школе, и Никола Несторовић, архитекта Министарства грађевина, као коаутори, Јован Илкић, виши архитекта Министарства грађевина, и Милан Капетановић, професор Техничког факултета Велике школе. Оцењивачки суд је прву награду доделио раду архитектонског тима Андре Стевановића и Николе Несторовића,⁴ који је пројекат разрадио у кратком року да би радови отпочели већ у пролеће 1902. године. Изграђен је у наредне две године и банка је почела у њему већ априла 1904.

Здање је конципирано као објекат подужног плана оријентисан према Позоришном тргу и Кнежевом споменику, с мањим крилима дуж Чика Љубине и Васине улице (сл. 1). Класично академски конципиран, симетрично решен двос-

пратни објекат, има фасаду рашчлањену на централни ризалит с улазом и два бочна ризалита, надвишена куполама. Улазна партија у оквиру централног ризалита наглашена је удвојеним стубовима и раскошно обликованим необарокиним кубетом. Приземље је рустично обрађено и изведено у вештачком камену, док је сокла објекта изведена употребом природног камена керсантита, вађеног из оближњег Рипањског рудника.⁵ Уличне фасаде здања су биле полихромно обрађене и богато декорисане пластиком неоренесансног порекла, израђеном у радионици ликоресца Фрање Валдмана, изведене у комбинацији вештачког камена и бордоцрвених керамичких плочица.

Репрезентативности објекта доприносила је богато украшена декорација ентеријера коју су осмислили и израдили Андреја Доменико и Бора Ковачевић, познати уметници тог времена.⁶ Хол с трокраким степеништем заузимао је централну позицију, док се са десне стране у приземљу налазила шалтер сала за рад са странкама. С леве стране и на спратовима архитектонско решење предвиђало је канцеларије и друге пратеће садржаје неопходне за рад банке. Новину примењену у градњи објекта представљала је примена штрек-метала први пут, пљоштог гвожђа коришћеног за стеге, у конструктивном систему, с обзиром да се у то време у Београду није користио округао челик. Између гвоздених греда постављан је у слоју бетона од 10 цм и може се сматрати претечом примене армираног бетона у Србији.

Палата Управе фондова убраја се у најрепрезентативније јавне палате у београдској архитектури с краја XIX и почетка XX века, а заузима и значајно место у стваралачком опусу ауторског тима Стевановић–Несторовић.⁷

Доградња 1930. године

Прва потреба за проширењем и доградњом објекта појавила се крајем двадесетих година прошлог века, када је и расписан конкурс и откупљено земљиште у залеђу објекта.⁸ Откупом земљишта од породице Крсмановић и форми-

Сл. 1 / Уйрава фондова (документација ЗЗСКГБ)

рањем јединствене парцеле за будући објекат Државне хипотекарне банке Краљевине Југославије формирана је и просечена нова улица – Лазе Пачуа. Иако је на конкурс приспео велики број радова, ниједно од понуђених решења није задовољило Управни одбор, који је израду пројекта поверио архитекти Техничког одељења Банке Војину Петровићу.

Радови на доградњи трајали су од 1930 до 1933, када је првобитни објекат добио свој садашњи габарит, који је подразумевао обликовање зграде у виду затвореног блока с унутрашњим двориштем. Формиран је нов улаз из Васине улице, с новим унутрашњим степеништем и знатно већом шалтер салом наткривеном лантерном. Фасаде дограђеног дела су обликоване по узору на постојећу како у примењеним архитектонским елементима обликовања тако и у материјализацији, те је објекат добио јединствени изглед и представљао интегралну целину.

Послератне реконструкције

Током савезничког бомбардовања у пролеће 1944. године, објекат Државне хипотекарне банке знатно је оштећен у најстарије зиданом делу ка

Сл. 2 / Изглед објекта после савезничког бомбардовања 1944. године (документација ЗЗСКГБ)

Тргу Републике (сл. 2). Оштећење је било толико обима да је урушена комплетна централна зона до нивоа приземља. У послератној обнови, у складу с тадашњом идеологијом, није враћена и централна купола, већ је кров засведен двоводном формом. Постојао је предлог да се уместо куполе изведе скулптурална композиција у духу соцреализма, али се од тога одустало⁹.

Године 1952. у објекат се привремено уселио Народни музеј, до изградње објекта наменски планираног за ову институцију.¹⁰ Како до изградње новог здања Народног музеја није дошло због *ојравданих* мера штедње, једна од најзначајнијих културних институција у земљи остала је у објекту на Тргу Републике до данас. Да би се објекат што боље прилагодио новој намени, концепт банке као основа функционалне организације простора морао је претрпети неопходне измене. До следеће реконструкције, која је обухватила комплетан објекат, чекало се више од десет година. Тако је 1963. године започета израда пројекта реконструкције и доградње. Ауторски тим архитеката Александар Дероко и Петар Анагности¹¹ осмислио је доградњу којом су добијени нови капацитети и превазиђени функционални недоста-

Сл. 3 / Трајови керамичких њлочица на фасади из Улице Лазе Пачуа (фоџоџрафија ауџора)

Сл. 4 / Фасадне керамичке њлочице њостџављене њреко џлемениџој малџера (фоџоџрафија ауџора)

џи објекта, џиме су задовољене тадашње потребе и музеолошки стандарди институџије. Уједно је реконструисана централна купола и здању враћен изглед из тридесетих година двадесетог века. Овако обновљен, Музеј је поново постао доступан публици 1966. године.

Рестаураџија фасаде 2014–2015.

Иницијатива за реконструкџију Народног музеја покренута је 2001. године, а 2003. затворена је стална поставка. На позивном конкурсу 2004. године изабрано је идејно решење архитекте Милана Ракочевића, које је планирало увећање корисне површине за 3.000 м² и обухватало је 7.000 м² изложбеног простора, али се 2010. од овог пројекта одустало. Исте године на новом конкурсу архитекта Владимир Лојаница осваја прву награду за идејно решење реконструкџије и доградње националног музеја.¹²

Последња комплетна обнова зграде Народног музеја у Београду започела је 2012. године, изградом пројекта рестаураџије фасада аутора

пројектантског тима из бироа „Re Arch“, архитеката конзерватора Катарине Лисаваџ и др Марине Павловић,¹³ као први корак који је требало да се надовеже на пројекат првонаграђеног решења архитекте Владимира Лојанице. Међутим, управа Народног музеја је одустала од реализације пројекта реконструкџије и доградње и донела одлуку да се објекат рестаурира, санира и адаптира према идејном решењу архитекте Зорана С. Јовановића.

Рестаураџија свих уличних фасада објекта Народног музеја у Београду трајала је од маја 2014. до септембра 2015. године.¹⁴ Примену предвиђених мера заштите у поступку извођења радова пратио је Завод за заштиту споменика културе града Београда. Током извођења радова дошло се до нових сазнања, тако да је сачињена обимна фото-документација, поткрепљена писаним извештајима, који сведочи о свим фазама рада, као и о начину на који је бомбардовани објекат Управе фондова реконструисан у послератном периоду, а оштећене фасаде рестаурира-

не. Забележени су и документовани начини на које су ликоресци израђивали поједине декоративне фасадне елементе, као и технике и поступци који су примењивани у њиховој изради.

Током радова потврђено је да је затечена материјализација фасадних површина од вештачког камена бордо боје у Улици Лазе Пачуа, једина фасада која није обложена керамичким плочицама, била одлука послератних конзерватора да се декоративне фасадне керамичке плочице демонтирају и уклоне да би се њима поправила оштећења на улазној фасади, с Трга Републике.¹⁵ На фасади су откривени мањи делови плочица који нису уклоњени (сл. 3). У циљу задржавања полихроматске композиције фасаде на површинама са којих су плочице уклоњене изведен је црвени вештачки камен, који се током послератног периода све до последње рестаурације задржао у веома добром стању. Рестаурацију незнатних пукотина на тим површинама, које нису биле статичког порекла, употребом конзерваторских метода санирали су конзерватори рестауратори.

На фасади ка Тргу Републике, испод поломљених и делом од подлоге одвојених керамичких плочица, такође је констатован слој црвеног вештачког камена, што нам говори да је у послератној обнови фасада била изведена у вештачком камену да би декоративне плочице биле враћене тек током реконструкције шездесетих година двадесетог века. Како су керамичке плочице током претходних рестаурација постављане преко слоја вештачког камена, на споју декоративних фасадних елемената изведених у вештачком камену могло се уочити у којој мери су они *уишинули* у односу на саму фасадну површину (сл. 4). Током радова 2014. године примењиван је принцип очувања аутентичних материјала, што се у овом случају односило на задржавање свих комада фасадне керамике чије је стање или ниво оштећења био такав да су се могле поново употребити. Недостајуће плочице замењене су новим израђеним према оригиналном узорку.

Стање фасадне столарије представљало је посебан проблем јер је највећи број прозора, по-

себно у изложбеним просторијама, више деценија био затворен, закуцан, недоступан за било какве интервенције и поправке. Ентеријерско решење и концепт изложбене поставке, у циљу добијања већих излагачких површина, предвидели су постављање непокретних панела, фиксираних за зидну површину. Таквим приступом избегнути су негативни ефекти продора дневне светлости, међутим, заробљени прозори су током времена трпели негативне утицаје атмосферарија, а девастације фасадних површина око ових отвора у одређеној мери девастирали су и саму фасадну столарију. Оштећења лимених опшивки проузроковала су продор воде у зидну масу, а дуготрајна изложеност негативном дејству влаге деструктивно је утицала на стање објекта и фасадне столарије. Посебну вредност представљали су прозорски отвори у приземљу, са системом отварања типа *иљошине*, односно клизни по вертикали уз помоћ двоструких тегова скривених у допрозорницима. Међутим, услед вишедеценијског неодржавања прозори више нису били у функцији, тако да су замењени новом фасадном столаријом у виду једнокрилних и двокрилних прозора са отварањем по систему *шибер-фенстџер*, или у систему класичног отварања око вертикалне и/или хоризонталне осовине. Оригинални систем отварања, иако специфичан и примењен у време изградње објекта, сложеношћу појединих делова који се више не производе, учинио би одржавање у великој мери скупим и компликованим.

Како је пројекат рестаурације фасада Народног музеја требало да буде део укупног пројекта реконструкције, кровна зона није обухваћена планираним радовима. Пројектом је предвиђена рестаурација ваза у зони атике и централне фигуре орла, за разлику од враћања средишње фигуралне композиције уништене током бомбардовања 1944. године.¹⁶ Наиме, доступна документација није давала довољно квалитетних информација о изгледу скулптура. На плановима су биле учртане у сведеној форми, без прецизних детаља, како је било уобичајено у графичким приказима ситних размера. Детаљнији цртежи и

скице нису сачувани, тако да се одустало од реконструкције скулптура, чиме је избегнута било каква импровизација могућег изгледа.

Током извођења радова на фасади из Улице Лазе Пачуа, отвор с вратима преко којих се приступало изложбеном простору у делу сутеренске/подрумске етаже реконструисан је у прозорски отвор по угледу на остале прозорске отворе у овој етажи, јер се у том тренутку већ знало да ће се реконструкцијом ентеријера укинути та комуникација.

На најистуренијим елементима декоративне фасадне пластике, венцима, тимпанонима, постављена је заштита од птица како би се фасадне површине убудуће заштитиле од негативног утицаја сулфата.

Да би се избегло стварање великих леденица, које су у зимском периоду представљале озбиљну опасност за пролазнике, постављени су грејачи хоризонталних олука и главног кровног венца.¹⁷

Рестаурација, санација и адаптација 2016–2018.

Након завршетка прве фазе комплетне обнове објекта Народног музеја у Београду – рестаурације фасаде, завршена је израда потребне пројектне документације за рестаурацију, санацију и адаптацију унутрашњости објекта и кровних површина.¹⁸ Разрада идејног решења архитектке Зорана С. Јовановића поверена је пројектном тиму „Машинопројекта копринга“ д. о. о., на челу с архитектом Љиљаном Радловачки. Радови на реализацији овог пројекта отпочели су јуна 2016. године, а обновљени Народни музеј свечано је отворен 28. јуна 2018. године¹⁹.

Друга фаза извођења радова представљала је деликатнији рад, имајући у виду да највреднија уметничка дела и све културно богатство које баштини Народни музеј у свом фонду, нису измештена из објекта током извођења радова. Ова околност захтевала је прецизније планирање радова што је обезбеђивало да у појединим фазама делови објекта буду потпуно затварани уз најстроже мере контроле приступа.

Како је објекат у којем је смештен Народни музеј и сам утврђен за споменик културе од великог значаја за Републику,²⁰ конзерваторски надзор је као посебан задатак имао праћење извођења радова у репрезентативним просторима објекта, улазним холовима, степеништима, атријуму, галерији, великој сали и трезорима, на свим ентеријерским детаљима и њиховом декоративном осветљењу. Конзерваторски приступ подразумевао је очување и презентацију свих фаза, уз уклапање у постојећу намену објекта, што је изискивало и континуирано и пажљиво праћење извођења радова са сталним изменама и интервенцијама у односу на материјалне податке који су откривани током радова.

Током претходних реконструкција објекта Управе фондова, па затим Државне хипотекарне банке у први план је стављана сама физичка обнова и заштита бомбардованог објекта, а у годинама када је он реконструисан за потребе смештања Народног музеја, адекватно излагање експоната је био приоритетан задатак. Вредности и естетика ентеријера жртвоване су у складу с тадашњим друштвеним принципима којима се руководило приликом реконструкције објекта. Тако се стилска обрада ентеријера Управе фондова, а касније доградњом и новом функционалном организацијом простора, сачувала у оној мери која није обухватила комплетан простор објекта подигнутог 1903. године. Репрезентативне зидне и плафонске површине и поједини елементи ентеријера покривени су бојом и облогама, чиме је неретко сакривана и умањена естетска вредност и декоративност изворног ентеријера који су осмислили архитекти Несторовић и Стевановић. Није се тежило потпуној обнови објекта погођеног и разореног током савезничког бомбардовања 1944, његових уништених делова и ентеријера, већ је санација превасходно тежила обнови урушене физичке структуре и прилагођавању ентеријера новим друштвено-политичким околностима. Девастација средишта најстаријег дела објекта је била огромна, а реконструкција је подразумевала функционалну обнову тако да рас-

Сл. 5 / Реконструисани ентеријер другој спрату у делу савременог простора (фотографија аутора)

кошни ентеријер централног степеништа са Трга Републике, који је највише страдао у нивоу другог спрата, није био обновљен у целости, као што није била обновљена ни свечана сала на првом спрату, а ни купола изнад централног ризалита.

Током израде пројекта рестаурације, санације и адаптације нису додатно сондажно испитани сви слојеви подних, зидних и плафонских површина. Испитивања која су тада вршена била су пре свега у функцији сагледавања конструкције објекта, њене статичке носивости и других њених карактеристика, и требало је да пројектантима пруже одговоре на бројна питања везана за пројектовање свих неопходних савремених инсталационих система планираних у реконструисаном објекту да би могао задовољити сложене потребе музејске делатности.

Додатном анализом доступне архивске документације могло се закључити који уништени елементи ентеријера нису обновљени. На архивском приказу пресека кроз централно степениште уочава се другачији изглед и профилација плафонске површине, дубље степеновање, са богатијом гип-

саном профилацијом и декорацијом. Ова таваница је током бомбардовања уништена, а нова, изведена у послератној обнови, није оставила довољно могућности за реконструкцију према архивском пројекту. Поред техничких ограничења – да се без обимнијих радова уклањања највећег дела таванице и губитка равне кровне терасе формиране изнад ње, затим недостатка детаљнијих цртежа или фотографија овог дела ентеријера на основу којих би се зона централног степеништа могла реконструисати без већих импровизација – условио је да се одустане од разматрања враћања целокупног изворног изгледа ентеријера.

Откривена изворна завршна обрада зидова овог репрезентативног простора пружила је довољно квалитетних података на основу којих се могла у конзерваторском смислу донети одлука о финалној рестаурацији зидних површина. Затечено стање зидова степеништа у нивоу другог спрата било је више него деградирајуће. Целокупна површина, укључујући и гипсану профилацију, била је обојена једном бојом, неутралног сиво-жутог тона песка.

Мултидисциплинарним приступом и бројним сондажним испитивањем²¹ откривено је и утврђено да су зидне површине другог спрата централног степеништа биле обрађене техником мраморизације²², да су неке од гипсаних профилисаних лајсни биле позлађене, пиластри који деле зидне површине на поједина поља финално били обрађени техником израде *шћуко мермера*,²³ што све указује на богатство примењене материјализације и обраде ентеријера (сл. 5).

Како је објекат Управе фондова подигнут само неколико година пре објекта Београдске задруге у Карађорђевој улици бр. 48, истог ауторског тима, могла се направити паралела између стилске обраде ентеријера ових двају објеката. Ова два монументална објекта, уз исте ауторе, повезују – Фрањо Валдман, који је изводио ликовне резачке радове, и Андреја Доменико и Бора Ковачевић, који су декоративно осликали ентеријере оба објекта. Обе монументалне грађевине су биле раскошно декорисане, што је додатно требало да потврди сигурност и моћ институција које су објекти својом архитектуром представљали.

Архивска графичка документација и планови приказивали су обраду зида који је делио степенишни хол другог спрата од просторија позиционираних ка Тргу Републике. У послератној обнови овај зид је сазидан на својој оригиналној позицији, али је изостављена било каква декорација. Плитки удвојени пиластри са сведеним капителима поједностављене профилације, обрађени техником *шћуко мраморизације*, с лажним удвојеним гредама,²⁴ као и поља оивичена гипсаним лајснама – реконструисана су према сачуваним идентичним елементима на бочним зидовима степенишног хола.

На некадашњој дворишној, а сада атријумској фасади, оригинално су постојала по три прозорска отвора на сваком степенишном подесту. Ови отвори су током каснијих реконструкција и доградњи објекта трансформисани. Заздани су у нивоу другог спрата, док су на нижој етажи постављени витражи са симболима птица из Мирослављевог јеванђеља, аутора архитекте

Александра Дерока. Овај мотив је примењен и у дизајну других ентеријерских елемената и опреме из времена реконструкције и доградње 1966. године. Овакав поступак није омогућавао визуелно повезивање степенишног хола са дограђеним објектом из 1933. Ревитализација овог простора донела је и идеју о поновном *ошћиварању* прозорских поља на другом спрату, чиме је остварено визуелно повезивање с простором кафеа и омогућено истовремено сагледавање две историјске фазе доградње објекта.

Анализом обраде затечених зидних површина приземља и спратова, пре свега у репрезентативним просторима грађевине, установљено је више различитих *рукойиса* и фаза израде штуко мермера. Разлике су констатоване не само у изгледу и шари већ и у хроматском изразу. Површине израђене техником штуко мраморизације имале су многобројне пукотине, често у виду мреже микропукотина, док су се на неким местима оштећења могла повезивати и с мањим статичким проблемима. Поједине веће зидне површине показивале су одвојеност од зидне масе. Није било необично постојање бројних мањих оштећења, посебно имајући у виду чињеницу да је објекат бомбардован, што је свакако утицало на микро растресеност његове конструкције и зидне масе. Означена су поља која је било неопходно обити. Урађене су бројне пробе како би се нови штуко мермер што мање разликовао од аутентичног.

На зидовима ходника првог спрата, уклањањем малтерске површине за пролаз инсталација, откривено је да су зидови испод слоја глета и боје обрађени техником штуко мраморизације, с потпуно другачијим изгледом и бојом, подражавајући изглед камена – *брече*. Прекривање ових зидних површина била је последица потребе да се поништи декоративност у корист добијања већих површина за излагање. Како је пројектом планирано да простор има другу функцију, одлучено је да се уклони боја са глет подлогом, зидна површина очисти и након утврђивања стања донесе коначна одлука о трет-

Сл. 6 / Историјска фотографија некадашње шалтер сале
Управе фондова (Музеј рада Београда: Ур_13780)

ману и конзервацији. Чишћење је показало да је могуће сачувати већи део ове зидне декоративно обрађене површине. Припремљени су и испробани узорци новог штучко мермера, који је урађен уместо знатно оштећених поља. По својој декоративности, иако по укупној површини најмање заступљен, овај штучко мермер има најбогатији естетски израз и велика је штета што није сачуван у већој мери.

Једина сачувана и доступна фотографија ентеријера (сл. 6) приказује простор некадашње шалтер сале. Њеном анализом, потврђеном резултатима узетих узорака,²⁵ утврђено је да су метални стубови у некадашњој шалтер сали били бојени са изведеном позлатом на канелурама и профилицији високог постамента. Профилисани метални стубови, бечке производње,²⁶ били су након реконструкције 1966. године обложени фурнираним облогама у духу и естетици тог времена, у складу с музејским потребама, чиме су у потпуности ос-

Сл. 7 / Садашњи изглед ауθενичних металних стубова
(фотографија Слободан Радовановић)

тали сакривени од погледа готово 50 година. Уклањањем свих облога приликом извођења радова откривено је шест стубова. Њихово затечено стање показивало је различите третмане у обради, као последицу бројних интервенција од времена изградње објекта до ове последње, можда и најобимније реконструкције објекта. Доњи део стуба третиран је техником *флогераја*,²⁷ док је горњи део монохромно обрађен, што говори о измени стилског третмана ентеријера. Осим стубова и нешто профилисаних гипсаних лајсни у угловима шалтер сале, нису сачувани остали бројни декоративни елементи ентеријера, гипсана профилиција и богата обрада плафонских греда, мраморизацијом обрађена зидна поља, стаклени шалтери са дрвеним парпетима, подне керамике плочице. Анализом постојећих откривених елемената ентеријера, а у складу с новом наменом простора у којем се налазе, одлучено је да се стубови задрже у затеченом стању без враћања декоративне поз-

лате, већ да се након чишћења, обложе стаклом, а осветљењем истакне њихово обликовање, чиме би се у новом мултимедијалном простору посетиоцима приказали у виду својеврсних музејских експоната (сл. 7).

Очување и инкорпорирање свих грађевинских фаза овог споменика културе евидентно је у третману и презентацији сефова банке, који су сачувани и то у простору првобитне шалтер сале, где је могуће видети и унутрашњост сефа, као и у новој шалтер сали у којој су они добили нову функцију. Наиме, сефови у оквиру нове шалтер сале са масивним металним вратима, касетама за депоновање вредности, спиралним степеништем

која воде до галерије, искоришћени су за презентацију нумизматичке колекције.

Принцип којим су се конзерватори током извођења радова руководили био је да се реконструише и рестаурира што више аутентично очуваног ентеријера, водећи при том рачуна да се не угрози основна функција и музејска намена објекта.

Александра Б. Шевић,

архитекта

Завод за заштиту споменика културе

града Београда

aleksandra.sevic@beogradskonasledje.rs

НАПОМЕНЕ:

- 1] Од свог оснивања 1844. године Народни музеј је мењао локацију и објекте у које су смештане највредније историјско-уметничке збирке. Усељењем у објекат некадашње Управе фондова 1952, последњи пут је променио локацију. Павловић и Мишић и Михајлов 2016: 365–378.
- 2] О згради Управе фондова видети: Кадијевић, 2005: 301; Кадијевић, Александар. „О стилу београдске палате Управе фондова и његовим историографским тумачењима“, *Годишњак града Београда*, књ. LIV,(2007), 173-196, стр. 173; Војанић, Војан. „Један век палате Управе фондова“ *DaNS: List Društva arhitekata Novog Sada*, br. 67, (2009), 58. Ротер-Благојевић, 1997: 66.
- 3] Канцеларије Управе фондова до почетка XX века налазиле су се у хотелу „Српски краљ“. Нова зграда је пројектована, а неколико година касније и изграђена, на месту некадашње кафане „Дарданели“.
- 4] Конкурсно решење за изградњу нове зграде Управе фондова је први заједнички рад ове двојице архитеката. Као коаутори израдили су и пројекат за зграду Београдске задруге, Карађорђева улица 48 у Београду, зграду Врачарске задруге на Теразијама, кућу Воје Марковића и зграду трговца Стаменковића у Улици Краља Петра у Београду, Павловић 2017: 105–120.
- 5] Керсантит се вадио у руднику надомак Београда, у селу Рипањ, и врло често је коришћен у градњи значајних јавних објеката почетком XX века. На једном од степеника, у самом вестибилу најстаријег дела објекта, уклесан је натпис *Рипањски рудници*.
- 6] Фрањо Валдман, Андреја Доменико и Бора Ковачевић су од 1905. до 1907. изводили радове и на згради Београдске за-
- друге, на објекту који су пројектовали архитекти Н. Несторовић и А. Стевановић.
- 7] О заједничком пројектантском раду ове двојице аутора владало је мишљење да се Стевановић бавио конструкцијом и статиком објеката, као и решењем концепта фасада, док је преостали део решења заслуга Несторовића: Ђурић-Замоло 2011.
- 8] Управа фондова убрзо након Првог светског рата, 1922. године, мења назив у Државна хипотекарна банка Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, да би 1929. године у складу с променом назива државе добила име Државна хипотекарна банка Краљевине Југославије.
- 9] На цртежима *Пројекта за обнову и исправку оштећеног дела зграде Државне хипотекарне банке у васиној улици бр. 1 у Београду*, из 1946. године, изнад централног ризалита, уместо главне куполе, нацртана је скулптурална композиција, која је требало да нагласи ову зону, али се од ове идеје у реализацији радова одустало: Павловић Д. Ст. 1953.
- 10] Планирано је да се изради пројекат за нов објекат Народног музеја који би био подигнут на простору Ташмајдана, између Цркве Светог Марка и зграде Државног архива. Идејно решење израдио је архитекта Миладин Прљевић: Павловић и Мишић и Михајлов 2016: 365–378.
- 11] Пројекат потписују архитекти Александар Дероко и Петар Анагности. Архитекта Зоран Б. Петровић урадио је пројекат адаптације ентеријера за потребе музејске намене. Петровић 1970.
- 12] Архитекта Владимир Лојаница, у време реализације конкурса, 2010. године, доцент на Архитектонском факултету

- у Београду, израдио је конкурсно решење са сарадницима у склопу компаније „Машинопројект копринг“.
- 13] Сарадња стручних сарадника Завода за заштиту споменика културе града Београда с пројектантима из „Re Archa“ одвијала се кроз консултантску улогу током саме израде пројекта. Како су архитекте Лисавац и Павловић и саме конзерватори, пројекат је врло детаљно обухватио потребне радове на рестаурацији фасада објекта. Овоме је допринела и чињеница да је Министарство културе Републике Србије финансирао постављање скеле на фасади ка Тргу Републике за потребе истраживачких радова и израде пројекта, што је у данашњем тренутку редак случај у конзерваторској пракси. Околност да је у поступку истраживачких радова ова фасада била опрана, детаљно прегледана и истражена, да су узети и анализирани узорци примењених материја, кроз израду пројекта дала је одговор на бројна питања везана за начин и поступак планиране рестаурације фасаде.
- 14] Радове на рестаурацији фасада Народного музеја изводила је фирма „Кото“ д. о. о. у сарадњи са „Алп инжењерингом“ д. о. о., док је радове на фасадној столарији изводила фирма „Torwood“ д. о. о.
- 15] Адаптацијом 1950–1952. главни улаз са Трга Републике, због склопа самог објекта, распореда појединих одељења, изгубио је свој примарни значај и добио функцију службеног улаза, док је улаз из Васине улице дефинисан као главни улаз за посетиоце. Монументалности ентеријера допринеле су Мештровићеве каријатиде рађене за Косовски храм, остављајући снажан утисак на посетиоце већ на самом уласку у музеј.
- 16] Анализом доступних фотографија може се закључити да су скулптуралне алегоријске композиције чинили по једна средишња фигура жене, док су се са обе стране налазиле фигуре деце. Женска фигура с подигнутом руком, на левој страни, највероватније је предствала наду, док једна од дечјих фигура држи у рукама рог изобиља, а друга држи врећу с новцем. Десна женска фигура држи кошницу у рукама, што симболизује марљивост. Дете с њене леве стране показује ка сату у лукарни (протицање времена), док дете са десне стране седи и највероватније у рукама држи класје. Скулптуре су највероватније биле цинчане, израђене према типским фабричким калупима, попут оних изведених на Београдској задрузи, које су такође израђене у радионици Фрање Валдмана.
- 17] Постављање грејача није обухваћено пројектом рестаурације фасада, иако су пројектанти на то скренули пажњу, јер је њихово постављање део пројекта електроинсталација. У завршној фази радова грејачи су постављени и касније повезани на електроинсталације објекта.
- 18] Радови на рестаурацији, адаптацији и санацији објекта Народного музеја у Београду изводили су се у складу са *Уговором* бр. 3/197 од 6. 5. 2016. године, закљученим између Народного музеја у Београду и конзорцијума који су чинили: „Кото“ д. о. о., „Термоинжењеринг“ д. о. о., „ТВИ“ д. о. о. и „Torwood“ д. о. о.
- 19] Као објекат посебних културно-историјских и архитектонско-урбанистичких вредности, Зграда Народного музеја утврђена је за споменик културе од великог значаја за Републику Србију (*Одлука, Службени гласник СРС*, бр. 14/79).
- 20] Објекат се налази у оквиру просторне културно-историјске целине „Подручје Кнез Михаилове улице“ која је утврђена за културно добро од изузетног значаја (*Одлука, Службени гласник СРС*, бр. 14/79).
- 21] Сондажна испитивања извео је тим сликара рестауратора и конзерватора из радионице „Антик арт“.
- 22] Техника обраде зидова осликавањем којим се подражава изглед и структура мермера (мрамора).
- 23] Техника обраде зидних површина којом се ствара изглед камене облоге. Изузетно сложена технологија извођења штуче мермера подразумева мешање алабастер гипса с раствореним коштаном туткалом и пигментима боја, растопљеним или у сувом стању, уз мешање које доприноси утиску одређене структуре камена. Након наношења основног слоја на зидну површину и његовог стврдњавања обрађује се различитим средствима за брушење уз употребу воде, најмање 6–8 различитих крупноћа зрна. По завршењу брушењу површина се обрађује политуром воска.
- 24] Обновљена конструкција је изведена без дословног понављања оригиналног конструктивног склопа. Због тога су урађене удвојене греде употребом гипс картонских плоча на потконструкцији, без било какве конструктивне улоге, у циљу реконструкције аутентичног изгледа ентеријера.
- 25] Стручни тим Републичког завода за заштиту споменика културе састављен од сликара конзерватора и технолога анализирајући узете узорке израдио је *Извештај о анализи узорака бојеног слоја са металних стубова у згради Народного музеја у Београду*, којим је потврђено да су метални стубови били позлаћени златним листићима преко жуте подлоге у одређеним зонама.
- 26] Профилисани метални стубови шалтер сале израђени су у фабрици *ACT. GES R. PH. WAAGNER WIEN*, (натпис утиснут при дну постамента стуба), највероватније као типски производи.
- 27] Флодерај је техника обраде површина којом се оне осликавају тако да се стиче утисак да су дрвене, са видљивим годишницама и текстуром дрвених влакана. Овом техником нису се обрађивале само дрвене површине и елементи већ и постамент стубова шалтер сале.

ЛИТЕРАТУРА:

Војанић, В. "Jedan vek palate Uprave fondova" *DaNS:List Društva arhitekata Novog Sada*, br. 67 (2009), str. 58.

Ђурић-Замоло, Д. (2011), *Грађињели Београда 1815–1914*, Београд: Музеј града: 244–263.

Кадијевић, А. *Естетика архитектуре академизма XIX-XX век*, (Београд: Грађевинска књига, 2005).

Кадијевић, А. „О стилу београдске палате Управе фондова и његовим историографским тумачењима“, *Годишњак града Београда*, књ. LIV,(2007), 173-196.

Павловић, Д. Ст. (1953), Адаптација зграде Државне инвестиционе банке за потребе народног музеја у Београду, *Музеји* 8, Загреб.

Павловић, М. и Мишић, Б. и Михајлов, С. (2016), Од велике пијаце до Трга Републике – трагање за сталном кућом Народног музеја у Београду, *Зборник Народног музеја XXII/2* (Београд: Народни музеј): 365–378.

Павловић, М. (2017), *Никола Несторовић*, Београд: Орион арт: 105–120.

Петровић, З. (1970), Адаптација унутрашње организације и ентеријера зграде музеја у Београду, *Зборник радова Института за архитектуру и урбанизам Србије* 5 (Београд: ИАУС).

Ротер-Благојевић, М. „Основна типологија грађевина јавних намена изграђених у Београду од 1830. до 1900. године“, *Архитектура и урбанизам*, бр. 4, 1997, 62-68.

Ђирић, К. (2018), *Народни музеј*, Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда.

Извори:

Досије културног добра Народни музеј,
Документација ЗЗСКГБ: СК 38.

Идејни пројекат адаптације зграде Музеја (1963), бр. 1128/63,
Техничка документација: Документација ЗЗСКГБ: СК 38.

Каталоги нејоурејних културних добара (2010), Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда.

Summary: ALEKSANDRA ŠEVIĆ

RESTORATION, REHABILITATION AND ADAPTATION OF THE NATIONAL MUSEUM BUILDING

When the National Museum was temporarily re-located to the State Mortgage Bank building in the Square of the Republic in 1952, this was planned to be the last in a series of buildings in which this museum, since its inception in 1844 up until the present day, has kept and exhibited the most important works and artefacts from prehistoric times to the first half of the twentieth century. The building erected in 1903 according to the design of the architects Nikola Nestorović and Andra Stevanović in order to meet the expanding needs of the Treasury Directorate was first reconstructed and upgraded to its present dimensions three decades later, while retaining its use as a bank. The representative, richly decorated secession-style interior of the oldest part of this building, designed in a classical academic manner with neo-baroque elements in the shaping of its facing, was intended to represent the contemporary banking concept and the security of the banking system in Serbia at that time.

The 1944 bombing caused severe damage to the most representative part of the building facing the Square of the Republic. In the post-war reconstruction, these effects were repaired and the building's use restored, but almost twenty years were to pass before a comprehensive reconstruction took place, which would include the construction of the demolished central dome. In 1966, the central section of the building was reconstructed and upgraded, thus increasing its capacity, overcoming the shortcomings of the building, and meeting the institution's needs and museological standards of the day.

The recently completed large-scale reconstruction, rehabilitation and adaptation of the National Museum are a result of an initiative started in 2001. Two architectural open competitions aiming to find the best reconstruction proposal which would increase the useful and exhibition surface areas have not resulted in the implementation of the awarded solutions. The Museum Administration opts for a more moderate solution emphasizing the modernization of all the necessary installation systems in line with the present-day standards of museological use, and reorganizing a part of the available space with the aim of increasing the functionality of the building. The 2014 restoration of the façade marked the start of the works, implemented in two stages. The rehabilitation and restoration of the rich, faux-stonework wall facing décor took nearly two years. The façade surfaces lined with burgundy-coloured ceramic tiles were cleaned, and the missing tiles replaced, made according to the original sample. The external sashes of the façade woodwork which were damaged after years of exposure to the adverse environmental effects were replaced.

When the restoration of the facing – stage one of the full reconstruction of the National Museum building in Belgrade – was complete, the project documentation was drawn up for the purposes of restoration, rehabilitation, and adaptation of the building interior and the roof surfaces. The analysis of the archival documents, available photographs, and probing of the building interior allowed the identification of the elements of the interior which had not been restored subsequent to the bombing; the original wall finish of the representative spaces was discovered, as well as the expensive and demanding decoration techniques for the wall, floor, and ceiling surfaces. The guiding principle in the preservation and restoration works was to reconstruct and restore as much of the authentically preserved interior as possible, to preserve and present all the stages of the numerous building interventions, while not jeopardizing the basic function and museum use of the building in question. The National Museum in Belgrade is not only one of the most important museum institutions in this region, but also a facility classified as a cultural monument of great importance for the Republic of Serbia because of its unique architectural-urbanistic and cultural-historical values.

Aleksandra B. Šević,

Architect

Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade

aleksandra.sevic@beogradskonasledje.rs

Illustrations:

Fig. 1 The Treasury Directorate (documentation of the Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade)

Fig. 2 The appearance of the building after the Allied bombing of Belgrade in 1944 (documentation of the Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade)

Fig. 3 The traces of ceramic tiles on the façade from Laze Pačua Street (the author's photograph)

Fig. 4 Facing ceramic tiles laid over noble plaster (the author's photograph)

Fig. 5 The reconstructed second floor interior in the staircase area (the author's photograph)

Fig. 6 The historical photograph of the public counters hall in the Treasury Directorate (The Museum of the City of Belgrade: Ur_13780)

Fig. 7 The present-day appearance of the authentic metal pillars (photograph by Slobodan Radovanović)